

ЦИКЛИ «ВІДЬМАЦЬКА САГА» АНДЖЕЯ САПКОВСЬКОГО, «ПІСНЯ ЛЬОДУ Й ПОЛУМ'Я» ДЖОРДЖА МАРТИНА ТА «ЗВОРОТНИЙ БІК» ДАРИ КОРНІЙ ЯК НАРАТИВИ НАДІЇ

У статті на матеріалі фентезі-нарративів «Відьмацька сага» Анджея Сапковського, «Пісня Льоду й Полум'я» Джорджа Мартина та «Зворотний бік» Дари Корній літературу фентезі розглянуто як обнадійливу і здатну надихнути читачів непевного сьогодення.

Під час розгляду питання автор зосереджується на двох аспектах. Перший аспект – дослідження міфологічного походження надії у творах фентезі. Другий аспект – аналіз різних способів досягнення обнадійливого ефекту у фентезі: зображення у фентезі-нарративах персонажів, чиї якості та чесноти уподібнюють їх міфічним героям західного культурного простору і відтак роблять носіями надії та взірцями для наслідування, та явища прикінцевої евкатастрофи – остаточного обнадієння.

Ключові слова: фентезі, міф, надія, Анджей Сапковський, Джордж Мартін, Дара Корній.

Літературний «батько» фентезі Джон Рональд Руел Толкін у вже класичному есеї «Про казкові оповіді» (чинна редакція – 1966 року) наголошує, що одне з головних завдань якісного фентезі-нарративу (як і інших казкових оповідей) полягає в тому, щоб бути обнадійливим для читачів, дати їм віру в те, що все буде добре. Саме з цієї причини, за Дж. Р. Р. Толкіном, усі гарні казкові оповіді обов'язково містять евкатастрофу, чи то пак позитивну катастрофу, яка проявляється в радісному «повороті подій» (себто в явленні в мить повної безнадії «раптової та чудесної благодаті, котра не повториться вже ніколи» [24, с. 86]), який заперечує цілковиту поразку добра перед злом і через це присутньо подібний до євангельського епізоду про воскресіння Ісуса Христа (не забуваймо, що Дж. Р. Р. Толкін був ревним католиком), позаяк дарує такий же «скороминучий пробіск Щастя, Щастя понад усе, такого сильного і гострого, як буває горе» [24, с. 86].

Однак прикінцева евкатастрофа – це не єдиний літературний прийом, до якого вдаються автори фентезі, аби їхні твори справляли обнадійливе враження на читачів. Цей ефект досягається авторами також через зосередження оповіді на благородних і шляхетних персонажах, подібних до героїв класичних міфів, які спроможні довести місію до кінця, не знехтувавши водночас своїми моральними переконаннями; через зображення персонажів, які здатні підтримати протагоністів у їхній пригоді або розрадити їх у миті душевного сум'яття; через демонстрацію

надихаючого впливу протагоністів та їхніх дій на інших осіб; і через представлення персонажів, які спроможні відмовитися від свого морально сумнівного світогляду на користь чеснот, притаманних позитивним героям.

Як відомо, фентезі-нарративи нарівні з казками є похідними міфу. Хоча трансформація міфу в ці жанри історично супроводжувалася деякими композиційними змінами (видатний фольклорист Єлеазар Мелетинський у «Поетиці міфу» вказує на деритуалізацію і десакралізацію похідних жанрів; ослаблення строгої віри в істинність «міфічних» подій; розвиток свідомої вигадки; втрату етнографічної конкретності; заміну міфічних героїв звичайними людьми; заміну міфічного часу казково-невизначеним; ослаблення чи втрату етіологізму; перенесення уваги з колективного та космічного на індивідуальне та соціальне [8, с. 264]), водночас у фентезі збереглися підставові елементи міфу. Так, попри численні сюжетні розгалуження, наявні в цих нарративах, осердям оповіді залишається обнадійлива за своєю суттю міфічна фабула про героя (першопредка або деміурга), який завдяки своїм непересічним якостям і здібностям та високим моральним цінностям спмагається подолати зло, що загрожує світопорядку, і таким чином відновити космічний баланс (пор. оповідну структуру творів фентезі за «Енциклопедією фентезі» Джона Клята і Джона Гранта [23, с. 338–339]). Що стосується головних дійових осіб фентезійної оповіді, то навіть якщо їх спочатку представлено не схожими на міфічних

героїв та деміургів, себто ординарними, зчаста соціально знедоленими людьми (такими, згідно з Є. Мелетинським, постають традиційні персонажі чарівних казок [7, с. 13–14]), то рано чи пізно вони набувають рис (за Нортропом Фраєм, ідеться про «суттєву перевагу і над людьми, і над звичним для них природним середовищем» [9, с. 33]), що маркують їх як класичних героїв міфу. Зокрема, такі характеристики притаманні персонажам таких фентезі-наративів, як цикли «Відьмацька сага» Анджея Сапковського, «Пісня Льоду й Полум'я» Джорджа Мартіна¹ та «Зворотний бік» Дари Корній.

Скажімо, відьмак Геральт із Рівії – перший із двох протагоністів «Відьмацької саги» А. Сапковського – наділений підвищеною фізичною силою, психічною витривалістю і магічними навичками, здобутими внаслідок проходження мутації (обряду ініціації). До того ж наслідком мутації персонажа стає біління волосся: ця ознака вирізняє його навіть серед побратимів-відьмаків. Геральтова вихованка Цирі – другий протагоніст літературного циклу Анджея Сапковського – маркована чарівним походженням (вона Дитя-Несподіванка), походить зі знатного роду (героїня є донькою імператора Нільфгаарду, найпотужнішого правителя фікційного світу, і цинтрійської принцеси) і, окрім того, має спадкові вроджені магічні здібності і вміє подорожувати в часі та між вимірами (Цирі – Дитя Старшої Крові, останній живий нащадок легендарної ельфійської чарівниці-Відунки Лари Доррен).

Мальва Задорожна – головна героїня «Зворотного боку світла» і його трьох продовжень авторства Дари Корній – уподібнена до героїні міфу за походженням, оскільки вона є напівбогинею (Мальва є донькою смертної і безсмертного богоподібного Стрибога). Право спадковості після вбирання Перемінника (аналог ініціаційного обряду) дає дівчині можливість самій стати безсмертною і наділяє її численними магічними здібностями: здатністю бачити щирість/нещирість співрозмовника, умінням розрізнати безсмертних, смертних та інших істот, здатністю переміщатися між світами.

У «Пісні Льоду й Полум'я» Дж. Мартіна схожими на героїв міфу постають три персонажі, чий сюжетні лінії найбільше пов'язані з явищами фантастичного характеру, а саме: Джон Сноу, Бран Старк та Дейнерис Таргарієн. Міфічність персонажів підкреслюють їхня належність до давніх легендарних родів (у жилах Джона

і Брана тече кров Перших Людей – перших людських поселенців у Вестеросі, а Дейнерис походить зі знатного роду Стародавньої Валирії), володіння магічними тваринами (Джон та Бран володіють хижововками, Дейнерис – трьома драконами) та наявність магічних талантів (Джон уміє переносити свідомість у свого хижововка, Бран – у різних істот та чар-дерева, Дейнерис вогнетривка).

Потрібно наголосити, що міфологізація названих персонажів водночас зумовлює їхні світоглядні переконання, життєві пріоритети, моральні цінності та стиль поведінки в різноманітних ситуаціях. Будучи найкращими представниками своєї культурної цивілізації, вони уособлюють саме ті цінності та якості, які віддавна шанувалися в конкретному культурному просторі, і демонструють, що навіть у найскрутніших ситуаціях завдяки їм можна подолати будь-які труднощі і досягти чималих результатів, тим самим повертаючи надію зневіреному соціумові в ці чесноти.

Оскільки всі три фентезі-наративи – «Відьмацька сага», «Пісня Льоду й Полум'я» та «Зворотний бік» – постали на ґрунті західної культурної традиції, то герої цих циклів уособлюють цінності та якості (і так доводять їхню вартісність), що традиційно шануються саме в західному світі. У працях «Естетика мислення» та «Картезіанські роздуми» грузинський філософ Мераб Мамардашвілі наводить і аналізує деякі з них: доброту, щирість, вірність своїм ідеалам, дієвість, честь та совість. Згідно з мислителем, справжня доброта безкорислива, тому що «за визначенням вона є чимось, що не може мати причини, відповіді на запитання “чому”» [6, с. 64]. Щирість філософ сприймає як здатність «говорити те, що сказав, або подумати те, що подумав» [6, с. 134]: значить, не зрікатися своїх слів та думок, не виправдовуватися за сказане й помислене, не інтерпретувати сказаного чи подуманого на угоду комусь. Під вірністю ідеалам М. Мамардашвілі розуміє незворушне і непохитне наполягання на своєму за будь-яких обставин; недаремно він ілюструє свій розмисел такою метафорою: «І що робити в темному лісі, де так багато стежок? Дуже просто, вважав Декарт: став на стежку і не звертай із неї. Бо краще невірної стежки рішуче триматися, аніж проявляти нерішучість» [5, с. 18]. Дієвість, на думку грузинського мислителя, полягає в тому, щоб завжди бути готовим і спроможним до дії у якій завгодно ситуації та всупереч будь-яким імовірним труднощам: «Хай що трапляється, хай як складається: я можу. Це принцип Декарта – світ

¹ Назви творів А. Сапковського та Дж. Мартіна, а також імена, власні назви та цитати з цих творів подаємо у власному перекладі, окрім випадків, де вказано інакше. – С. П.

влаштовано так, що завжди, незважаючи ні на що, є бодай одна істота, котра може. У тому числі може чинити всупереч і на протигагу всім природним силам, усім обставинам, усім вимогам тощо» [6, с. 79]. Честь у Мераба Мамардашвілі постає у вигляді рушійного життєвого пафосу [5, с. 13], який спонукає індивіда на здійснення конкретних учинків, які він вважає за правильні, і стримує від скоєння неправильних; своєю чергою, совість – це своєрідний моральний дороговказ особи, «якийсь зрозумілий для нас голос», що хоч «засдалегідь не має жодних критеріїв, жодних предметних ознак, за якими ми могли б визначати, суто дедуктивно, що є совісним учинком, а що не є» [6, с. 178], проте в кожному конкретному випадку особа ніби підсвідомо знає, чи її дії тут і тепер є совісними або ні. Отже, поглянемо, як ці чесноти втілено в протагоністах фентезі-наративів Анджея Сапковського, Джорджа Мартіна та Дари Корній.

Почнемо знову з «Відьмацької саги». Так, хоча відьмак Геральт унаслідок проходження мутацій мав утратити всі емоції, аби бути завжди відстороненим і не ангажуватися в проблеми людей, не пов'язані з полюванням на чудовиськ за винагороду, проте цього не сталося; навпаки, є підстави вважати (хоч у тексті це ніколи експліцитно не промовлено), що мутації підсилили всі емоційні відчуття і чесноти героя. Практично від самого початку циклу ми стаємо свідками того, що персонаж строго дотримується власноруч створеного кодексу честі (у цьому герой звіряється жриці богині Мелітеле Іолі [15, с. 121]), який спонукає його повсякчас бути щирим (див., наприклад, розмову із королем Фольтестом у «Відьмаку» [15, с. 22–25], королевою Каланте в «Питанні ціни» [15, с. 129–137]), навіть коли це може мати для нього негативні наслідки (діалог Геральта та імператора Нільфгаарду у «Володарці озера» [21, с. 380–387]); безкорисливо допомагати людям та іншим розумним істотам у біді (відьмак знімає прокляття з Нівеллена в «Зерні правди» [15, с. 72], допомагає доплерові Дуду у «Вічному вогні» [16, с. 166], рятує малу Цирі від сколопендроморфа в «Мечі призначення» [16, с. 236–238], захищає кедвенський гуманітарний обоз під час нападу скоя'телів у «Крові ельфів» [17, с. 151–154], рятує від спалення гадану відьму у «Хрещенні вогнем» [19, с. 159], боронить нелюдей під час погрому в Рівії у «Володарці озера» [21, с. 500–501]); твердо дотримуватися своїх ідеалів і не йти на компроміси з лиходіями (у «Меншому злі» Геральт відмовляється співпрацювати з підлим чарівником

Стрегобором [15, с. 92–93] і розбійницею Ренфрі [15, с. 104]); не піддаватися на вмовляння кинути розпочату справу (герой не упокорюється волі ельфа Авала'ха, що переконує відьмака припинити пошуки Цирі [20, с. 245–246]); діяти, коли інші бездіяльні (зокрема, у «Меншому злі» Геральт, усвідомлюючи, що немає іншого способу врятувати містян від бандитів, убиває тих, перш ніж вони завдають удар [15, с. 111–115]). Прикметно, що в кожній ситуації протагоніст водночас намагається чинити по совісті, щоб не заподіяти шкоди і непотрібних жертв; коли ж під тиском обставин він змушений чинити проти совісті або виявляється безсилим когось урятувати, то картає себе за це (відьмак відчуває докори сумління, коли змушений убити жертву лихих обставин Ренфрі у «Меншому злі» [15, с. 115–116] чи сумирного вовкулаку у «Часі зневаги» [18, с. 17] або коли виявляється не в змозі врятувати чоловіка, якого з родиною використав як приманку на арахноморфа у «Сезоні гроз» [22, с. 10]).

Щоправда, якщо Геральт постає вельми чеснотним практично одразу, то його вихованка Цирі попервах тільки вчиться такою бути. Під час першої появи в оповіданні «Меч призначення» героїня постає все ще вередливою, не надто вихованою і дещо зверхньою дитиною, яка полюбляє ослухатися дорослих і робити по-своєму, не думаючи про наслідки [16, с. 242–244]. Утім, вплив Геральта на дівчинку в цьому оповіданні, а потім її виховання у Кер Морені під пильним наглядом відьмаків та чарівниці Тріс Меріголд у «Крові ельфів» звільняють героїню від зверхності, а натомість загострюють її чесноти. Відповідно, коли врешті-решт Цирі покидає відьмацьку фортецю і вирушає у світ, то в морально-етичному плані вона вже подібна до Геральта. Так, вона прагне безкорисливо допомогти всім, хто цього потребує (і швидко це демонструє, допомагаючи ослаблій Тріс [17, с. 126]), готова ризикувати власним життям, аби рятувати життя (показовий епізод із виверною в «Часі зневаги» [18, с. 80–81]), проявляти силу духу і ніколи не здаватися (виживання в пустелі та бій із пустельним чудовиськом [18, с. 266–267]). Також героїня твердо дотримується переконання про використання зброї лише для захисту себе та інших, і ніколи для холоднокровного убивства (саме тому в тому ж таки «Часі зневаги» вона спочатку щадить життя Кагірові [18, с. 187], побачивши, що він перестав бути для неї жахом із кошмарів, і пізніше так само не вбиває Скомліка, який перед тим полонив її [18, с. 301]). Згодом ці ж чесноти допомагають героїні подолати

моральну кризу, у яку вона потрапляє під впливом банди Щурів (коли Щурі потрапляють у пастку, Цири не тікає, як зробили б розбійники, а мчить їм на поміч – і в цьому акті віднаходить себе! [20, с. 64]), а також дають їй змогу лишитися вірною собі і не зламатися під тиском мисливця на голови Лео Бонгарта (мисливець хоче примусити дівчину чинити проти совісті, наприклад, убиваючи людей на гладіаторській арені [20, с. 155–157]). Ще пізніше чесноти героїні (зокрема, непоступливість і невіра в запевнення Авала'ха, що нічого не вдасться [21, с. 157]) дають їй змогу протистояти ельфам із Вільшаного Народу, які силоміць утримують Цири у своєму вимірі, і втекти [21, с. 203]. Нарешті, ці ж чесноти спонукають героїню рухатись далі, у надії воз'єднатися з Геральтом, Єнефер та іншими близькими людьми [21, с. 257].

Цінності, яких дотримуються обоє протагоністів «Відьмацької саги», не чужі й Мальві Задорожній, головній героїні тетралогії «Зворотний бік». Так, вона теж безкорисливо добра, і відтак прагне допомогти всім, кому може (у «Зворотному боці світла» дівчина спішить на поміч сусідці тітці Валі, коли зауважує, що та нездужає [1, с. 146–147], у «Зворотному боці темряви» добротою намагається допомогти своєму служці-проклятому відновити душу [2, с. 114] і впродовж усіх чотирьох романів прагне врятувати батька Стрибога від душевної темряви [1, с. 315–316; 4, с. 250]). Притаманна їй і щирість, через що вона завжди прямо говорить, що думає, а не підлещується, аби сподобатися (відтак Мальва не приховує свого зверхнього ставлення ні до свого діда – володаря Морока [2, с. 71–72], ні до очільника сірих безсмертних Шепота [4, с. 151], ні до Числобога, який продався сірим [4, с. 287–288]). Окрім того, героїня, яка на початку фентезі-нарративу вирішила пристати до числа світлих безсмертних, рішуче і твердо дотримується своїх переконань упродовж чотирьох романів і готова найрізноматнішими способами чинити активний опір усім тим, хто з її вибором не згоден, навіть якщо це може потенційно загрожувати її здоров'ю чи життю (аби не пити з Чорнобогової чаші, що б перетворило її на темну, Мальва викликає в себе нудоту [2, с. 306]; також вона готова себе покалічити, аби не дати сірим зробити з неї таку, як вони [4, с. 154–155]). Потрібно водночас звернути увагу на те, що Мальва Задорожна перед ухваленням певного рішення або здійсненням якогось учинку завжди зважує, чи вони не суперечать її совісті і моральним переконанням, і завжди вагається, якщо її дії потенційно

можуть комусь зашкодити (так, героїня переживає через утечу з Оселища Відтіні, бо за це покарають її служку-проклятого [2, с. 313]).

Доволі чеснотними постають і герої «Пісні Льоду й Полум'я» Джон Сноу та Бран Старк. Як сини Еддарда Старка, духовно найшляхетнішої та найсовіснішої людини у Сімох Королівствах Вестеросу, обидва персонажі поділяють батькові цінності та якості: доброту, прямолінійність, непоступливість, готовність до скону відстоювати свої ідеали, не заплямовуючи свою честь і не йдучи проти голосу власної совісті. Так, Бран демонструє ці чесноти, коли дбає про васалів (хлопчик відгукується на клич допомоги з боку підлеглої аристократки, чій землі прагнуть загарбати сусіди, і хоче направити солдатів для захисту її правомірної влади [11, с. 251]; також він намагається застерегти підданих про небезпеку, що насувається [11, с. 523–524]). Пізніше, коли герой усвідомлює своє призначення – стати учнем провидця-триокої ворони, – то рішуче налаштований подолати всі перешкоди та небезпеки льодової пустки за Стіною, що стоять між ним та ментором [12, с. 132].

Аналогічно зведеному братові чинить і Джон Сноу. Прикметною рисою персонажа практично з перших сторінок фентезі-нарративу є його прагнення чинити з честю та по совісті. Відтак цілком закономірно, що впродовж оповіді він воліє захищати побратимів Нічної Варти, які не спроможні самотужки боротися з кривдниками (Семвел Тарлі [10, с. 261–262]) або на яких зводять наклепи через їхнє походження (Атлас, який походить із будинку розпусти, і Шкіряк – представник здичавілих [14, с. 519]), прагне покласти край безглуздім ворожнечі і помиритися з вільним людом із Півночі за Стіною [14, с. 141], а також готовий зробити все від нього залежне, щоб цей мир був тривалий (Джон залучає здичавілих до оборони Стіни [14, с. 273–275] і поєднує здичавілих та південців через весілля знатної Аліс Карстарк та магнара теннів Сігорна [14, с. 649–650]). Водночас Джон намагається уникати дій, що можуть збезчестити його і суперечать його совісті (так, персонаж не здатний убити беззбройну здичавілу Іґріт [14, с. 749]). Коли ж герой вимушений діяти всупереч власній моралі, його тривожать сильні докори сумління (тривалий час Джон Сноу побивається через убивство Кворіна Піврукого, хоч і діяв за його наказом [11, с. 954], і через порушення целібату з Іґріт задля збереження прикриття перебіжчика до здичавілих [12, с. 358–359, 1047]).

Нарешті, дотримується названих чеснот і останній із трьох міфологічних протагоністів

«Пісні Льоду й Полум'я» – Дейнерис Таргарієн. Так, як і всі розглянуті досі персонажі, Дейнерис добра (чи не найбільше ця риса проявляється в прагненні героїні подолати рабство [12, с. 380–381], а також у її піклуванні про своїх підданих [10, с. 800; 14, с. 41–45, 474]), завжди відверта у спілкуванні (звільнивши з рабства юну писарку Місандею, героїня щиро застерігає, що перебування в її товаристві може загрожувати життю колишньої рабині [12, с. 372]), цілковито віддана своїм справам (викорінити рабовласництво в Ессосі і повернути загарбаний у її династії престол Сімох Королівств Вестеросу), і заради досягнення своїх цілей готова зробити будь-що (так, для вторгнення у Вестерос вона збирає велику армію [12, с. 369], а для боротьби із рабовласництвом стає королевою колишнього рабовласницького міста [12, с. 995]). Водночас, якщо хтось зловживає добрим ставленням героїні, то наражається на її гнів та немилість (у «Грі престолів» Дейнерис страчує чаклунку Міррі Мааз Дуур, коли та попри дану обіцянку не рятує хала Дрого й підступом позбавляє життя ненароджену дитину героїні [10, с. 803–805]; у «Вихорі мечів» Дейнерис проганяє зі свого почту Джору Мормонта, довідавшись про його шпигування проти неї [12, с. 988–991]). Варто наголосити, що хоча Дейнерис Таргарієн намагається в кожному випадку чинити шляхетно, не вдаючись до невинуватих несовісних дій, але в одному епізоді фентезі-нарративу героїня свідомо вирішує скоїти несовісний учинок (до речі, в цьому полягає засаднича різниця між Дейнерис та іншими розглянутими перед цим героями, які діяли несовісно здебільшого через відсутність вибору): вона прирікає на повільну і болісну смерть понад півтори сотні шляхтичів донедавна рабовласницького міста Мієрин, аби таким чином помститися мієринцям за аналогічний спосіб убивства дітей-рабів [12, с. 980]. Утім, той факт, що після цього вчинку героїню не полишають докори сумління і вона утримується від повторного скоєння чогось настільки ж жахливого та неправильного, свідчить про моральну витривалість Дейнерис.

Як підтверджують щойно розглянуті приклади, усі міфологізовані протагоністи «Відьмацької саги» Анджея Сапковського, «Пісні Льоду й Полум'я» Джорджа Мартіна та «Зворотного боку» Дари Корній не зраджують своїх характерних чеснот під тиском різноманітних обставин і залишаються вірними своїм переконанням навіть у найскрутніших ситуаціях віч-на-віч із ворогом. Якщо ж вони, через власний свідомий вибір чи внаслідок неспроможності знайти

ліпшу альтернативу, у певній ситуації тимчасово відступають від обраного морального курсу, і це призводить до невинуватих жертв, то практично одразу усвідомлюють неправильність та неприпустимість скоєного (про що сигналізує поява докорів сумління). Переживання героями фентезі-нарративів цього часто трагічного досвіду здійснює на них істотний терапевтичний вплив, оскільки, з одного боку, позбавляє їх від оманливого враження про власні правоту та всесилля і вчить смирення, а з другого – мотивує уникати подібних ситуацій або розвивати вміння знаходити нові виходи зі складних та морально чутливих ситуацій. І саме в тому, що у фентезі зроблено наголос на історіях міфологізованих персонажів, які за будь-яких умов залишаються відданими своїм принципам і здатні вчитися на своїх помилках, зокрема, полягає обнадійливість творів цього жанру.

Проте, як наголошувалося на початку статті, обнадійливий ефект на читачів у фентезі-нарративах справляє також те, що міфологізовані протагоністи цих творів практично ніколи не діють самі, а мають підтримку з боку наставників і соратників, які у скрутний час можуть підбадьорити, допомогти подолати сумніви, нагадати, за що вони всі борються, і мотивувати на подальше протистояння з проявами зла. Так, у «Пісні Льоду й Полум'я» Джона Сноу завжди готові підтримати друзі Гренн, Піп, Галдер, Ропуха та особливо Сем (наприклад, вони рятують Джона від необдуманого дезертирства [10, с. 779–780]) і перебувають на його боці, коли той повертається від здичавілих [12, с. 1046–1047]), а також мейстер Еймон, який дає героєві мудрі поради впродовж зростання Джона від рекрута [10, с. 662–664] до лорда-командувача Нічної Варти [14, с. 103]; Бранові Старку у виконанні обов'язків володаря Вінтерфелу допомагають мейстер Лувін [11, с. 248] і каштелян Родрик Кассел [11, с. 253], а в подорожі за Стіну герой покладається на Джоджена і Міру Рідів та вірного конюшого Годора [12, с. 130–132]; Дейнерис Таргарієн своїми успіхами багато в чому завдячує повсякчасній підтримці сера Джорі Мормонта, який допомагає героїні знайти своє місце в оточенні незнайомих і дивних людей [10, с. 387–390], та повчальним напучуванням сера Баристана Селмі (старий лицар, що роками служив родині героїні, ділиться своїми міркуваннями про чесноти королів [12, с. 987]). У «Відьмацькій сазі» Геральт із Рівії може покласти на те, що в часи сум'яття його підбадьорять і морально підтримають товариші по зброї – Мільва, Кагир, Ретіс, Ангулема та

Любисток² (це якнайкраще ілюструє епізод із «Хрещення вогнем», у якому відьмакові напівжартома пояснюють, що без побратимів той неспроможний ані приготувати їжу, ані розшукати Цирі [19, с. 225–226]); Цирі, яка під час своїх поневірянь тимчасово зневірюється у важливості моралі, спробує повернутися на правильний шлях завдяки допомозі філософа-етика Висоготи із Корво [20, с. 358, 380]. Нарешті, у «Зворотному боці» Мальві Задорожній вдається легко подолати численні небезпеки завдяки підтримці її наставниці Птахи (світла безсмертна наглядає за Мальвою, доки та підрастає [1, с. 163–168], і рятує від Стрибога, який хоче звабити доньку на темний бік [1, с. 257–259]), бабусі Горпини та коханого Остапа (Горпина та Остап залишають героїні знаряддя для виживання в Оселищі Відтіні [2, с. 110, 249–250], а також сприяють їй у пошуках часової брами [4, с. 275, 280–281]).

Обнадійливо виглядає і те, що чесноти головних героїв позиціонуються не як тимчасові, а мають потенцію резонувати з прийдешніми поколіннями і надихати їх на активну діяльність. Зокрема, це підтверджується промовистим прикладом чарівниці Німуе³, яка є одним із найважливіших персонажів «Володарки озера», нарatively завершального роману «Відьмацької саги» Анджея Сапковського. Із цього твору (якщо не враховувати коротких фрагментів із «Хрещення вогнем» [19, с. 276–277]) довідуємося, що Німуе ще з дитинства була залюблена в легенду про Геральта й Цирі (сюжетна лінія чарівниці розгортається у віддаленому майбутньому відносно часу основної оповіді), а відтак захоплювалася й надихалася цілеспрямованістю та дієвістю її персонажів [21, с. 23]. Саме ці якості, які Німуе стала плекати в собі, щоб уподібнитися улюбленим героям, спочатку спонукали її розпочати навчання в магичній школі Аретузі, а значно пізніше, коли чарівниця здобуває неспростовні докази, що чинні версії легенди про відьмака та відьмачку далекі від істини (у молодості Німуе наштовхується на Цирі під час часопросторових блукань останньої і усвідомлює, що знане їй завершення легенди повністю вигадане [21, с. 244–246]), підштовхують її дослідити білі плями легенди про відьмака і відьмачку. Попри те, що колеги-маги вважають працю

Німуе нав'язливою ідеєю і позаочі кепкують із Володарки Озера, це її не спиняє [21, с. 24]. Урешті-решт, вірність своїй праці дає плоди: героїня (за сприяння асистентки-оңейромантки Кондвірамурс Тіллі) не лише спробує заповнити лакуни в історії і встановити справжнє місце фінального протистояння Геральтової дружини з темним чаклуном Вільгефорцем, а й успішно скеровує Цирі, що блукала в просторі та часі, на поміч відьмакові:

– *Туди!* – *пронизливо крикнула Німуе. – Ось дорога, якою мусиш прямувати! Цирі, дочко Паветти! В'їдь у портал, прямуй шляхом, що веде назустріч призначенню! Нехай же зімкнеться коло часу! Нехай же змії Уроборос увіп'ється зубами у свого хвоста!*

– *Не блукай більше! Поспішай, поспішай на поміч близьким! Це правильна дорога, відьмачко!*

<...> – *Повір мені, Цирі!* – *крикнула Німуе. – Ти ж мене знаєш! Колись уже бачила мене!*

– *Пам'ятаю, – почувли. – Вірю. Дякую* [21, с. 279].

Як бачимо, цей епізод цілковито просякнутий надією, оскільки в ньому показано триумф чеснот, які Володарка Озера перейняла з легенд про молоду відьмачку і завдяки яким змогла завершити справу свого життя і в результаті допомогти блукачці знайти шлях до рідних людей.

Окрім того, надію на краще вселяє той факт, що у фентезі-наративах повернутися до чесного життя може кожен, навіть ті персонажі, які тривалий час вели себе неморально (до речі, у цьому полягає суттєва відмінність фентезі від традиційної казки, де ролі персонажів зазвичай статичні і визначені наперед). Зокрема, у «Відьмацькій сазі» таку метаморфозу здійснює нільфгаардець Кагир і навіть частково імператор Емгир вар Емрейс; у «Пісні Льоду й Полум'я» – сер Джеймі Ланістер; а у «Зворотному боці» – темний безсмертний Стриб.

Упродовж практично всіх чотирьох романів із серії «Зворотний бік» безсмертний і батько головної героїні циклу Стрибог, чи Стриб, перебуваючи під впливом сірих, скоює безліч злих учинків. Так, він порушує баланс сил Усесвіту, нищачи світи [2, с. 226–228], тероризуючи й намагаючись убити свою дружину Птаху та її батька Перуна [3, с. 148]. Моральна переоцінка скоєного відбувається лише в момент глибокої емоційної кризи, яка настає після того, як у Стриба відбирають магичну ладанку сірих безсмертних, що маніпулювала його свідомістю. Збагнувши,

² Ім'я персонажа подаємо в перекладі Сергія Легези. – С. П.

³ Цікаво, що персонажа Німуе А. Сапковський запозичив із артуріанського міфу. Саме це ім'я (або йому подібні) в деяких версіях міфу має Володарка Озера [23, с. 555]. Зауважимо, що героїня «Відьмацької саги» також має цей титул та інші атрибути свого міфічного прообразу.

що під впливом сірих він спричинився до смерті численних темних, зокрема власного батька, а також своєї дружини Птахи, руйнації Всесвіту і вивільнення Хаоса з темниці [4, с. 232–233], Стрибог готовий зробити будь-що для того, аби запобігти тріумфові сірого Шепота. Відтак він без вагань жертвує життям, аби відчинити для своєї доньки прохід до божественного Біловоддя, де перебуває ключ до порятунку світу [4, с. 253–254].

Коли читачі вперше знайомляться із сером Джеймі Ланістером у «Грі престолів», персонаж справляє вельми неприємне враження: пихатий, самовпевнений, запальний, безчесний (порушив присягу, убивши короля), збочений (перебуває в інцесті із сестрою-близнючкою), жорстокий (калічить Брана Старка, який випадково став свідком інцесту). Проте вже в наступних романах герой постає в новому світлі. По-перше, виявляється, що він не безпринципний клятвopорушник, а рятує людей, оскільки вбив шаленого короля, щоб той не підірвав місто [12, с. 158–159]. По-друге, стає очевидним, що його бундючність і пиха – це результат лихого впливу сестри-близнючки, і що в серві Джеймі криється благородство, честь і прагнення захищати тих, хто в біді, хоч би ціною власного життя. Так, навіть попри те, що він втратив бойову руку, герой рятує від розбійників леді Бріенну з Тарту, до якої пройнявся повагою [12, с. 617–618], а пізніше захищає її перед лицарями Королівської Варти [12, с. 847–849]. Також він прагне дотримати обіцянку, дану на той час уже мертвій леді Кейтлін Старк, і дати свободу її донькам. Зокрема, ось що він говорить із цього приводу: «Я зводив королів на престол і позбавляв його. Санса Старк – це мій останній шанс зробити щось із честю» [12, с. 1009].

У перших двох творах романної частини «Відьмацької саги» – «Крові ельфів» та «Часові зневаги» – не надто шляхетним видається також граф Кагир Мавр Диффрин еп Келлах. До сприйняття персонажа в такому ключі, з одного боку, спонукає те, що він перебуває на службі в нільфгаардського імператора Емгира (одного з антагоністів фентезі-наративу) і за його розпорядженням шукає Цирі [17, с. 217–218], а з другого – демонізація Кагира самою дівчинкою, для якої він «чорний лицар у шоломі із крилами хижого птаха» [17, с. 7]. Проте у «Хрещенні вогнем» персонаж відкривається з нового боку: помилюваний Цирі під час бою на чарівницькому острові Таннедд, нільфгаардець, якому сняться віщі сни про небезпеку, що загрожує дівчині, приєднується до Геральтової дружини, аби

безкорисливо врятувати її [19, с. 214]. Урешті-решт, Кагир жертвує собою, даючи Цирі можливість утекти від мисливця за головами Лео Бонгарта [21, с. 360–362].

Аналогічно, наприкінці «Володарки озера» змінюється й імператор Нільфгаарду Емгир вар Емрейс. Звісно, тут не можна говорити про таку ж докорінну зміну, яку пережили Стриб, Джеймі Ланістер чи Кагир, позаяк Емгир до кінця залишається холодним, жорстким, жорстким і безкомпромісним, що він підтверджує в розмові з Геральтом [21, с. 384–386]. Ба більше, він готовий присилувати до шлюбу і Цирі, незважаючи на те, що імператор насправді виявляється її батьком (зауважимо, що це зізнання неабияк обурює відьмака). Водночас із попередніх романів відомо, що вар Емрейс не позбавлений емпатії, оскільки вмів пробачати і любити (з такого боку пізнаємо персонажа, коли він перебуває наодинці із фальшивою Циріллою [21, с. 26–30]). І власне кажучи, ця спроможність до емпатії (підсилена Геральтовим ствердженням, що дії імператора лишень завдають болю його доньці [21, с. 382]) врешті-решт спонукає Емгира, коли настає відповідний момент, залишити доньку у спокої і повернутися до Нільфгаарду. Наведемо цю сцену:

Емгир дивився на неї довго. Нічого не говорив. Тоді підійшов. І простягнув руки. Цирі, котра від таких жестів завжди інстинктивно сахалася, тепер так не зробила, здивувавшись сама собі. З іще більшим здивуванням виявила, що його дотик їй приємний.

Він доторкнувся до її волосся, немовби рахуючи білісінькі, мов сніг, пасмечка. Доторкнувся до zdeформованої шрамом щоки. Тоді притулив її, гладив по голові та плечах. Вона ж, здригаючись від плачу, дозволяла це; у неї самої руки були прями, мовби в опудала.

– Дивовижна річ, призначення, – почувла шепіт. – Прощавай, доню [21, с. 392–393].

І нарешті, перейдімо до найсильнішого і найдієвішого фентезійного способу обнадієння – евкатастрофи. Зважаючи на те, що евкатастрофа має місце у відносному оповідному фіналі фентезі-наративів, тут ми розглянемо тільки евкатастрофу у «Відьмацькій сазі» та «Зворотному боці», оскільки ці два наративи, на відміну від «Пісні Льоду й Полум'я», остаточно завершені.

Якщо говорити про фентезі-наратив Анджея Сапковського, то виразна евкатастрофа виникає в самому кінці «Володарки озера». Подолавши

темного чаклуна Вільгефорца і нарешті відшукавши Цирі, відьмак Геральт домовляється з названою донькою про зустріч у Рівії через кілька днів, після візиту дівчини до Ложі чарівниць. Прибувши до Рівії завчасно, відьмак опиняється в центрі погрому нелюдей, під час якого Геральт смертельно раняє. Магічно знесилена стримуванням розлюченого тлуму, Єнефер не годна порятувати свого коханого. Не може зарадити і прибула Цирі, оскільки вже давно зреклася своєї потужної магії. У цю трагічну мить з'являється Цирін знайомий єдиноріг Гурраквакс; він ділиться своєю силою з дівчиною, і та зцілює відьмака, а потім забирає його та Єнефер на Острів Яблунь, де двоє закоханих нарешті можуть навіки бути разом [21, с. 512–518].

Евкатастрофа у «Зворотному боці світів» (заключній частині циклу Дари Корній) також настає практично наприкінці. Отримавши від Оракула Остапа ключ до брами переходу, яка дозволить переміститися в часі та запобігти руйнуванню світів, Мальва Задорожна повертається до майже зруйнованого Львова, де стоїть єдина уціліла, однак невидима для героїні, брама. Дівчина намагається власноруч розшукати перехід, проте зазнає невдачі. Ситуацію рятує давній знайомий героїні, пес Симаргл, який прибуває саме вчасно, аби відкрити для безсмертної браму, перш ніж Мальву наздоженуть посіпаки сірих [4, с. 297–299]. Героїня подорожує назад у часі і ділиться зі світлими й темними безсмертними відомою їй інформацією, яка допомагає

покласти край переворотові сірих безсмертних, а їй повертає спокійне життя [4, с. 312–316].

Як і наполягав Толкін, обидва епізоди показують повну безвихідь ситуації, в яку потрапляють герої, і відсутність надії на будь-яке сприятливе розгортання подій; і в обох випадках стається неочікуваний сюжетний поворот (у Сапковського – поява єдинорога Гурраквакса, у Корній – поява пса Симаргла), який цілковито змінює стан справ на користь персонажів, і, як наслідок, дає їм змогу отримати заслужений відпочинок (Геральт та Єнефер) чи довершити місію (Мальва).

Розглянуті в цій статті способи насичення фентезі-нарративів надією переконливо доводять нашу вступну тезу про те, що обнадієння читачів справді належить до провідних завдань якісних фентезі-нарративів. І власне, навряд чи буде хибним ствердити, що саме завдяки тому обнадієливому ефектові, який справляють на читацьку аудиторію твори, написані в цьому жанрі, він має тривалу популярність. Річ у тім, що, тоді як більшість сучасних художніх текстів просякнуті тривожністю через непостійність та релятивістський дух нашої постмодерної доби, фентезі-нарративи дають їм те, чого читачі найбільше потребують у такому світі: замість мінливості сьогодення – майже міфологічну постійність та незмінність, а на місці бентеги через приреченість людини на таке сповнене непевності й невизначеності існування – надію, що всі життєві труднощі можна подолати, якщо знайти в собі сили не здаватися.

Список літератури

1. Корній Д. Зворотний бік світла : роман / Дара Корній ; передм. Г. Пагутяк ; худож. В. Котляр. – 3-ге вид., стер. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. – 320 с. : іл. – (Зворотний бік, № 1).
2. Корній Д. Зворотний бік темряви : роман / Дара Корній ; передм. Г. Пагутяк ; худож. О. Семякін. – 2-ге вид., стер. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. – 320 с. : іл. – (Зворотний бік, № 2).
3. Корній Д. Зворотний бік сутні : роман / Дара Корній ; передм. Т. Белімової. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 288 с. : іл. – (Зворотний бік, № 3).
4. Корній Д. Зворотний бік світів : роман / Дара Корній ; передм. Т. Белімової. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 320 с. : іл. – (Зворотний бік, № 4).
5. Мамардашвили М. Картезианские размышления (январь 1981 года) / Мераб Мамардашвили ; под ред. Ю. П. Сенокосова. – Москва : Изд. группа «Прогресс», 1993. – 352 с.
6. Мамардашвили М. К. Эстетика мышления / Мераб Мамардашвили ; под ред. Ю. П. Сенокосова. – Москва : Московская школа политических исследований, 2000. – 416 с. – (Культура. Политика. Философия).
7. Мелетинский Е. М. Герой волшебной сказки : происхождение образа / Елеазар Мелетинский. – Москва–Санкт-Петербург : Академия Исследований Культуры, Традиция, 2005. – 240 с.
8. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа / Е. М. Мелетинский. – 3-е изд., репр. – Москва : Восточная литература РАН, 2000. – 407 с. – (Исследования по фольклору и мифологии Востока).
9. Frye N. Anatomy of Criticism : Four essays / Northrop Frye ; foreword by Harold Bloom. – 15th printing. – Princeton and Oxford : Princeton University Press, 2000. – 400 p.
10. Martin G. R. R. A Game of Thrones : a novel / George R. R. Martin. – Mass Market Paperback ed. – New York : Bantam Books, 2011. – 837 p. – (A Song of Ice and Fire, #1).
11. Martin G. R. R. A Clash of Kings : a novel / George R. R. Martin. – Mass Market Paperback ed. – New York : Bantam Books, 2011. – 1010 p. – (A Song of Ice and Fire, #2).
12. Martin G. R. R. A Storm of Swords : a novel / George R. R. Martin. – Mass Market Paperback ed. – New York : Bantam Books, 2011. – 1179 p. – (A Song of Ice and Fire, #3).
13. Martin G. R. R. A Feast for Crows : a novel / George R. R. Martin. – Mass Market Paperback ed. – New York : Bantam Books, 2011. – 1061 p. – (A Song of Ice and Fire, #4).
14. Martin G. R. R. A Dance with Dragons : a novel / George R. R. Martin. – New York : Bantam Books, 2011. – 1016 p. – (A Song of Ice and Fire, #5).
15. Sapkowski A. Ostatnie życzenie : zbiór opowiadań / Andrzej Sapkowski. – 3cie wyd. – Warszawa : superNOWA, 2011. – 288 s. – (Saga o Wiedźminie, #1).
16. Sapkowski A. Miecz przeznaczenia : zbiór opowiadań / Andrzej Sapkowski. – 3cie wyd. – Warszawa : superNOWA, 2011. – 344 s. – (Saga o Wiedźminie, #2).

17. Sapkowski A. Krew elfów : powieść / Andrzej Sapkowski. – 3cie wyd. – Warszawa : superNOWA, 2011. – 296 s. – (Saga o Wiedźminie, #3).
18. Sapkowski A. Czas pogardy : powieść / Andrzej Sapkowski. – 3cie wyd. – Warszawa : superNOWA, 2011. – 320 s. – (Saga o Wiedźminie, #4).
19. Sapkowski A. Chrzest ognia : powieść / Andrzej Sapkowski. – 3cie wyd. – Warszawa : superNOWA, 2011. – 334 s. – (Saga o Wiedźminie, #5).
20. Sapkowski A. Wieża Jaskółki : powieść / Andrzej Sapkowski. – 3cie wyd. – Warszawa : superNOWA, 2011. – 428 s. – (Saga o Wiedźminie, #6).
21. Sapkowski A. Pani Jeziora : powieść / Andrzej Sapkowski. – 3cie wyd. – Warszawa : superNOWA, 2011. – 520 s. – (Saga o Wiedźminie, #7).
22. Sapkowski A. Sezon burz : powieść / Andrzej Sapkowski. – Warszawa : superNOWA, 2013. – 404 s. – (Saga o Wiedźminie, #8).
23. The Encyclopedia of Fantasy / ed. by John Clute and John Grant. – 2nd edition with addenda and corrigenda. – [б. м.] : Orbit, 1999. – 1076 p.
24. Tolkien J. R. R. On Fairy-stories / J. R. R. Tolkien // The Tolkien Reader / introd. by Peter S. Beagle. – Mass Market Paperback ed. – New York : Ballantine Books, 1986. – P. 33–99.

S. Piven

**ANDRZEJ SAPKOWSKI'S *THE WITCHER SAGA*,
GEORGE R. R. MARTIN'S *A SONG OF ICE AND FIRE*
AND DARA KORNIY'S *THE OTHER SIDE AS*
THE NARRATIVES OF HOPE**

The aim of this article is to examine fantasy fiction as a narrative which is, in its core, hopeful and thus able to inspire people in the age of uncertainty.

According to J. R. R. Tolkien, a renowned creator of the fantasy genre, hope is integral to every fairy-story of quality, fantasy included. The main reason behind this fact is that fairy-stories historically derive from myths which often had a hopeful recurring theme about a hero (either a forebear or a divine figure) cleansing the world from evil corruption and restoring the balance in the cosmos. This theme is most explicitly represented in fantasy fiction.

Consequently, the article explores how the fantasy series of choice – Andrzej Sapkowski's "The Witcher Saga", George R. R. Martin's "A Song of Ice and Fire", and Dara Korniy's "The Other Side" – manage to create a hopeful, uplifting, and inspirational experience for the readers, similar to that of myths. Specifically, based on Merab Mamardashvili's ethic philosophy, the article investigates whether or not the characters of these fantasy series possess the features and act throughout the text in accordance with the virtues inherent to mythical heroes and common to Western culture, thus serving as inspirational and hope-inducing role models both for other characters and readers alike. Additionally, the article explores the phenomenon of Tolkien's eucatastrophe and its role in making a memorable and lasting image of hope in fantasy fiction.

Keywords: fantasy, myth, hope, Andrzej Sapkowski, George R. R. Martin, Dara Korniy.

Матеріал надійшов 13.03.2017